

ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: Έρα Βαλσαμάκη

ΑΜ: 1340 2002 00058

ΣΧΟΛΗ: Νομικών – Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

ΤΜΗΜΑ: Νομικής

ΜΑΘΗΜΑ: Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου

ΔΙΔΑΣΚΩΝ: καθηγητής Α. Δημητρόπουλος

ΑΘΗΝΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2007

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

Πίνακας Περιεχομένων

	Σελ.
1.ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	3
2.ΤΟ ΘΕΜΑ	4
3.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
4.Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	
6	
(α) Ιστορική εξέλιξη	6
(β) Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου	7
(γ) Ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης	8
(δ) Η Διακήρυξη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών, 1989	
9	
(ε) Η Συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992	9
(στ) Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης	
11	
(ζ) Το Σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος	17
(η) Το μέλλον των συνταγματικών δικαιωμάτων στην Ευρώπη	18
και η «Μεταρρυθμιστική Συνθήκη»	
5.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ	21
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	22
ΛΗΜΜΑΤΑ	23

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΧΘΔ	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΔΕΚ	Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΔΑΔ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΣυνθΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣυνθΕΚ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΣΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
ΔΚΔ	Διακυβερνητική Διάσκεψη
ΣχΕΣ	Σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος
ΕU	European Union

1. ΤΟ ΘΕΜΑ

Η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου πρωτόεκανε την εμφάνισή της στην ευρωπαϊκή ήπειρο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πριν ακόμα τα ευρωπαϊκά κράτη δημιουργήσουν την Ένωση που σήμερα γνωρίζουμε. Έκτοτε διανύθηκε μια μακρά πορεία, κατά τη διάρκεια της οποίας παγιώθηκε και διασφαλίστηκε η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αρχή έγινε με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, το 1949. Στη συνέχεια, η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης περιόρισε το περιεχόμενων των ιδρυτικών συνθηκών στην προστασία των οικονομικών ελευθεριών, η εξέλιξη όμως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και η ολοένα αυξανόμενη ενίσχυση της πολιτικής τους διάστασης κατέστησε αναγκαία την προστασία των ατομικών ελευθεριών στο πλαίσιο του υπό διαμόρφωση κοινοτικού δικαίου. Σταθμό αποτέλεσε η υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, καθώς η ενσωμάτωσή του στο Σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος καταδεικνύει τη σαφέστατη πρόθεση για συνταγματική κατοχύρωση των περιλαμβανόμενων σε αυτόν δικαιωμάτων. Καθώς η κοινή οικονομική πολιτική στον ευρωπαϊκό χώρο έχει παγιωθεί και λειτουργεί ομαλά, βασικός στόχος των κρατών-μελών είναι και η επίτευξη της πολιτικής ενοποίησης, μέσω ενός κειμένου με δεσμευτικό χαρακτήρα, υπερσυνταγματικό, που θα επιτρέξει τη

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

δημιουργία ενός ομοσπονδιακού ευρωπαϊκού μορφώματος, στο πλαίσιο του οποίου θα προστατεύονται κατά ενιαίο τρόπο τα συνταγματικά δικαιώματα.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια των συνταγματικών δικαιωμάτων

Τα συνταγματικά δικαιώματα είναι τα θεμελιώδη κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά δικαιώματα που παρέχονται στα άτομα. Αποτελούν βασικές εξειδικεύσεις τις ανθρώπινης αξίας, μερικότερες πλευρές της ανθρώπινης υπόστασης και δραστηριότητας, τις οποίες ο συντακτικός νομοθέτης έκρινε ότι έπρεπε ιδιαίτερα να προστατεύσει. Από οντολογική άποψη τα συνταγματικά δικαιώματα συνιστούν εξουσίες. Πρόκειται κυρίως για εξουσίες του ανθρώπου πάνω στον εαυτό του, για κατοχύρωση της ικανότητας δράσης στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο και της συμμετοχής στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Παράλληλα θέτουν τα όρια της συμπεριφοράς του φορέα τους προς τους άλλους φορείς και αντίστροφα. Ιδιαίτερα προσδιορίζουν τη συμπεριφορά του κράτους, από την οποία εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό η δυνατότητα άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Η συνταγματική αναγνώριση αποτελεί το βασικό στοιχείο του συνταγματικού δικαιώματος. Είναι το δικαίωμα που παρέχεται στους πολίτες απευθείας από το Σύνταγμα. Τα δικαιώματα που

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

ενσωματώνονται στις συνταγματικές διατάξεις δεν μπορούν να καταργηθούν ή να τροποποιηθούν με τη συνήθη διαδικασία και παρέχουν επιπλέον εγγυήσεις στους πολίτες. Το κριτήριο επομένως για το χαρακτηρισμό ενός δικαιώματος ως συνταγματικού είναι ακριβώς αν το δικαίωμα αυτό περιέχεται ή όχι στο συνταγματικό κείμενο. Εκτός από τον όρο «συνταγματικά δικαιώματα» χρησιμοποιούνται και άλλοι όροι όπως «θεμελιώδη δικαιώματα», «ατομικά δικαιώματα», «ανθρώπινα δικαιώματα». Οι όροι αυτοί είναι ορθοί καθώς τονίζουν ορισμένες πτυχές των συνταγματικών δικαιωμάτων. Ο όρος «συνταγματικά δικαιώματα» είναι ορθότερος και ακριβέστερος, εφόσον με αυτόν επιδιώκεται γενική αναφορά στα παρεχόμενα από το Σύνταγμα δικαιώματα.

Στο πλαίσιο της κλασικής νομικής θεωρίας τα θεμελιώδη δικαιώματα απέκτησαν μονομερή κατά του κράτους κατεύθυνση. Αυτή η αποκλειστική κρατική κατεύθυνση δεν ανήκει στη φύση τους, αλλά οφείλεται στις ιστορικές συγκυρίες της επικράτησης του φιλελεύθερου ατομικισμού. Σύμφωνα με τη θεωρία του φυσικού δικαίου τα ατομικά δικαιώματα δε στρέφονται μόνο κατά της κρατικής εξουσίας αλλά ενάντια σε κάθε δύναμη που απειλεί τον άνθρωπο. Στην πορεία της ιστορικής τους διαδρομής τα θεμελιώδη δικαιώματα όχι μόνο δεν απόνησαν, αλλά αντίθετα ενισχύθηκε η θεωρητική και πρακτική τους σημασία. Επικράτησαν σε διεθνές επίπεδο, όχι μόνο στα Συντάγματα των κρατών, αλλά και στα κείμενα διάφορων διεθνών Συνθηκών.

3. Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

(α) Ιστορική εξέλιξη

Ξεκινώντας από την αρχαία Αθήνα, όπου οι συγγραφείς αναζητούν τα πρώτα ίχνη των ατομικών ελευθεριών, μέχρι σήμερα η ιστορία των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν είναι παρά η ίδια η ιστορία του αγώνα της

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

ανθρωπότητας για ελευθερία και δικαιοσύνη. Την πρώτη νομική τους διαμόρφωση βρίσκουν οι ατομικές ελευθερίες το 1215 με τη Magna Charta, στην οποία διακηρύχτηκαν ως δικαιώματα των άγγλων πολιτών στρεφόμενα κατά των άγγλων ηγεμόνων. Ακολουθούν το 1629, στην Αμερική, η Petition of Rights, το 1679 η Habeas Corpus Act και το 1689 η Bill of Rights. Οι διακηρύξεις της πολιτείας της Virginia είχαν το 1776 και των άλλων πολιτειών που ακολούθησαν, οδήγησαν στη συνταγματοποίηση των ατομικών ελευθεριών και στο Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών το 1787.

Στην ηπειρωτική Ευρώπη η γαλλική επανάσταση είχε ως αποτέλεσμα το 1789 τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, προοίμιο του γαλλικού Συντάγματος του 1791. Η γαλλική διακήρυξη άσκησε μεγάλη επιρροή στα Συντάγματα πολλών ευρωπαϊκών κρατών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, αλλά και στις διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες για τα ατομικά δικαιώματα. Από τα δύο αυτά κείμενα του 1789 και του 1791 προέκυψε ο λεγόμενος κλασικός κατάλογος των ατομικών δικαιωμάτων, στον οποίο περιλαμβάνονται η ισότητα, η προσωπική ασφάλεια και ελευθερία, το άσυλο της κατοικίας, η ελευθερία του τύπου και της έκφρασης των στοχασμών, το απόρρητο των επιστολών, η θρησκευτική ελευθερία, η ελευθερία εκπαιδευσεως, η ελευθερία του συνέρχεσθαι, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι στις αρχές, η οικονομική ελευθερία, το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας.

(β) Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και πριν την οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης, ιδρύθηκε το 1949 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο¹. Στο άρθρο 1 του καταστατικού διακηρύσσονται οι σκοποί του Συμβουλίου. Στο πλαίσιο ενός γενικού στόχου «πραγματοποίησης μιας στενότερης ένωσης μεταξύ των μελών του για να προασπίσει και να προαγάγει τα ιδεώδη και τις αρχές που συνιστούν την κοινή τους κληρονομία και να ευνοήσει

¹ βλ. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι, σελ. 22 επ., Αντ. Σάκκουλας, 2003

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

την οικονομική και την κοινωνική τους πρόοδο...» επιχειρείται «η εξέταση θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος...δια της προάσπισης και της ανάπτυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών»². Στις 4 Νοεμβρίου 1950 τα κράτη-μέλη υπογράφουν τη «Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών» (ΕΣΔΑ)³. Η Σύμβαση άρχισε να ισχύει στις 3 Σεπτεμβρίου 1953 και συμπληρώθηκε με δώδεκα πρόσθετα πρωτόκολλα και τον Κοινωνικό Χάρτη της Ευρώπης. Το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο (Παρίσι, 20 Μαρτίου 1952) κατοχυρώνει δικαιώματα που δεν περιέχοντο στην αρχική σύμβαση (ιδιοκτησία, παιδεία, εκλογές). Τόσο η σύμβαση όσο και το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο επικυρώθηκαν από την Ελλάδα και αποτέλεσαν εσωτερικό δίκαιο αρχικά με το νόμο 2329/1954. Η δικτατορία, ενόψει της επικείμενης αποβολής της Ελλάδας από το Συμβούλιο της Ευρώπης, κατήγγειλε τη Σύμβαση της Ρώμης και το πρώτο πρωτόκολλο. Μετά την πτώση της δικτατορίας η ΕΣΔΑ και το πρώτο πρωτόκολλο κυρώθηκαν με το ν.δ. 53/1974. Το δεύτερο πρόσθετο πρωτόκολλο υπογράφηκε στο Στρασβούργο την 6^η Μαΐου 1963 και ρυθμίζει ζητήματα συμβουλευτικής αρμοδιότητας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Κυρώθηκε με το ν.δ. 215/1974. Το τρίτο πρόσθετο πρωτόκολλο υπογράφηκε στο Στρασβούργο στις 16 Σεπτεμβρίου 1966 και τροποποιεί την αρχική σύμβαση· συγκεκριμένα τροποποιούνται τα άρθρα 29, 30 και 34 της Σύμβασης της Ρώμης. Κυρώθηκε με το ν.δ. 215/1974. Το τέταρτο πρωτόκολλο υπεγράφη στο Στρασβούργο στις 16 Σεπτεμβρίου 1963 και περιλαμβάνει πρόσθετα δικαιώματα που δεν περιλαμβάνονται στην αρχική σύμβαση (ελευθερία κίνησης, απέλαση). Το πρωτόκολλο αυτό δεν έχει υπογραφεί από την Ελλάδα. Το πέμπτο πρόσθετο πρωτόκολλο υπογράφηκε στο Στρασβούργο στις 20 Ιανουαρίου 1966 και τροποποιεί και αυτό την αρχική σύμβαση ως προς τα άρθρα 22 και 40. Κυρώθηκε και αυτό με το ν.δ. 215/1974. Το έκτο πρόσθετο πρωτόκολλο της 28^{ης} Απριλίου 1983

² άρθρο 1, παρ. α' και β' Καταστατικής Συμφωνίας του Λονδίνου 5^{ης} Μαΐου 1949

³ βλ. Βεγλερή Φ., Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα, 1977

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

αναφέρεται στην κατάργηση της ποινής του θανάτου και κυρώθηκε με το ν. 2610/1998. Το έβδομο πρωτόκολλο της 22^{ης} Νοεμβρίου 1984 εισάγει νέα δικαιώματα (non bis in idem, ισότητα συζύγων) και κυρώθηκε με το ν. 1705/1987. Το όγδοο πρωτόκολλο της 19^{ης} Μαΐου 1985 κυρώθηκε με το ν. 1841/1989 και τα άρθρα του αντικαταστάθηκαν με το 1^ο άρθρο του εντέκατου πρωτοκόλλου. Το ένατο και το δέκατο πρωτόκολλο δεν κυρώθηκαν από την Ελλάδα. Το ενδέκατο πρωτόκολλο της 11^{ης} Μαΐου 1994 αφορά την αναμόρφωση του μηχανισμού ελέγχου που θεσπίστηκε από την ΕΣΔΑ και κυρώθηκε με το ν. 2400/1996. Τέλος, πρόσφατα, το 2000, υιοθετήθηκε και το δωδέκατο πρωτόκολλο για την απαγόρευση των διακρίσεων.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Σύμβαση δεν περιορίστηκε απλώς στη διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά προς εξασφάλιση τους ιδρύθηκαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στις 30 Ιανουαρίου 1979 η Ελλάδα κατέθεσε δήλωση στο γενικό γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης, με την οποία αναγνωρίζει, υπό τον όρο της αμοιβαιότητας, τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της αρμοδιότητας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

(γ) Ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αφορούσαν την οικονομική ενοποίηση και περιελάμβαναν κοινοτικές ελευθερίες που περιορίζονταν στον οικονομικό χώρο. Αυτό που η Συνθήκη της Ρώμης περιείχε ως ιδέα ήταν η ενοποίηση σε όλο το φάσμα της οικονομίας, που θα επιτυγχανόταν πιο αποτελεσματικά με μια πολιτική ενοποίηση ομοσπονδιακού χαρακτήρα και όχι υπερεθνικού. Ο οικονομικός χαρακτήρας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων δεν ευνόησε τη δημιουργία ενός γενικού καταλόγου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁴. Στις κοινοτικές ελευθερίες ανήκουν η απαγόρευση της διάκρισης λόγω της ιθαγένειας,

⁴ πρβλ. Δαγτόγλου, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Α, σ. 309 επ., 1979

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

με ισχύ πάντα στο οικονομικό πεδίο, η ελευθερία διακίνησης των εργαζομένων, η ελευθερία εγκατάστασης, η ελευθερία παροχής υπηρεσιών και η ελευθερία κίνησης κεφαλαίων⁵.

(δ) Η Διακήρυξη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών, 1989

Όμως η ολοένα αυξανόμενη διαλεκτική της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης περιπλέκεται από ένα τρίτο παράγοντα, τη διεύρυνση της κοινοτικής δράσης. Οι οικονομικές επιδόσεις αλλά και η επικέντρωση ολόκληρου του κοινωνικού πεδίου στο αγοραίο σύστημα προκαλούν σταδιακά τη δορυφοροποίηση πολλών άλλων παραγόντων της κοινωνικής οργάνωσης: της κοινωνικής προστασίας, της προστασίας του περιβάλλοντος, της παιδείας, της δημόσιας υγείας. Τα αντικείμενα της οικονομικής ενοποίησης διευρύνονται και το θεματικό πεδίο της Συνθήκης της Ρώμης εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία, κατά κανόνα εξαρτημένα της οικονομίας⁶. Καθίσταται σταδιακά αναγκαία η προστασία των ατομικών ελευθεριών στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Ήδη από το 1976 η Επιτροπή διακήρυξε σε σχετική έκθεσή της, ότι η κωδικοποίηση των ατομικών δικαιωμάτων ανήκει στις προθέσεις της. Στις 12 Απριλίου 1989 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψήφισε τη «Διακήρυξη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών». Η Διακήρυξη αποτελείται από 28 άρθρα και δεν έχει νομική δεσμευτικότητα.

(ε) Η Συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992

Τα πολιτικά γεγονότα που σημάδεψαν το τέλος της δεκαετίας του '80, με βασικότερο την πτώση του τείχους του Βερολίνου, έθεσαν νέες βάσεις για την ενοποιητική διαδικασία. Με την προσθήκη της πολιτικής ενοποίησης καλύπτονται όλες καταρχήν οι πτυχές της κρατικής εξουσίας και αναδύεται η έννοια του Πολίτη σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ο Πολίτης της Ένωσης συγκροτείται, για πρώτη φορά με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, ως φορέας πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων. Υπό το νέο καθεστώς

⁵ βλ. άρθρα 7, 48, 52-57, 59-62, 119 ΣυνΘΕΟΚ

⁶ βλ. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι, σελ. 47 επ., 2003

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

ο πολίτης δεν αντιμετωπίζεται ως υπήκοος κράτους-μέλους, στον οποίο απονέμονται οικονομικά δικαιώματα –ελευθερία κυκλοφορίας κατά την οικονομική του διακίνηση εντός της Κοινότητας- αλλά ως πολίτης μιας ευρύτερης πολιτικής οντότητας, στον οποίο διανοίγονται τα σύνορα μιας ευρύτερης επικράτειας. Αποκτά έτσι το δικαίωμα να διαμένει οπουδήποτε στην κοινοτική επικράτεια (δικαίωμα γενικευμένης διαμονής, άρθρο 8Α παρ.1 ΣυνθΕΚ). Για ένα τέτοιο προσωπικό καθεστώς, για την ιθαγένεια (ή ορθότερα πολιτεία – citizenship) της Ένωσης, αρκεί η ιθαγένεια (nationality) κράτους-μέλους (άρθρο 8 παρ.1 ΣυνθΕΚ). Συγκροτείται έτσι ένα δίπολο μεταξύ υπερεθνικής εξουσίας και πολίτη της Ένωσης, το οποίο παρέχει, πλην του δικαιώματος της γενικευμένης διαμονής, τα πολιτικά δικαιώματα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε δύο μορφές λαϊκής αντιπροσώπευσης: στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές εντός των κρατών-μελών, καθώς και στις εκλογές των αντιπροσώπων για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (άρθρο 8Β ΣυνθΕΚ). Παρέχονται ακόμα τα παράγωγα δικαιώματα της διπλωματικής προστασίας στις τρίτες χώρες από τις διπλωματικές και προξενικές αρχές των άλλων κρατών-μελών (άρθρο 8Γ ΣυνθΕΚ) και το δικαίωμα αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή καταγγελίας προς το Διαμεσολαβητή που δρα για τις περιπτώσεις κακοδιαχείρισης των κοινοτικών οργάνων (άρθρο 8Δ σε συνδ. με άρθρα 138Δ και Ε ΣυνθΕΚ). Στο σύνολο της οργανικής της υπόστασης (ΕΕ και ΕΚ) η νέα εξουσία αναδέχεται την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που αποτυπώνουν η ΕΣΔΑ και, ειδικότερα για την Κοινότητα, το κοινοτικό δίκαιο με τη μορφή των κοινών συνταγματικών αρχών των δικαίων των κρατών-μελών⁷. Τέλος παρέχεται ένας γνώμονας για όλες τις μορφές

⁷ Άρθρο 6 πρ.ΣΤ ΣυνθΕΕ: 1. Η Ένωση βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου, αρχές οι οποίες είναι κοινές στα κράτη-μέλη 2. Η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών, ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

της οργανωμένης εξουσίας στο πλαίσιο της Ένωσης, ως προς την τήρηση ενός κρίσιμου δημοκρατικού μέτρου, εκείνου «της λήψης των αποφάσεων όσο το δυνατόν πιο κοντά στους πολίτες» (άρθρο Α παρ. 2 ΣυνθΕΕ).

(στ) Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και την αναθεώρησή της μέσω της Συνθήκης του Άμστερνταμ, ακολουθεί η υπογραφή της Συνθήκης της Νίκαιας, το Δεκέμβριο του 2000. Στη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής υιοθετήθηκε ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων⁸ που έθεσε σε νέα βάση το ζήτημα της διεθνούς προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Προς την υιοθέτηση του Χάρτη

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας της 3ης και 4ης Ιουνίου 1999, αφού υπογράμμισε ότι «η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί ιδρυτική αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁹ και απαραίτητη προϋπόθεση της νομιμότητάς της» και ότι «το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει επιβεβαιώσει και διαμορφώσει με τη νομολογία του την υποχρέωση της Ένωσης για σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων», αποφάσισε ότι «κατά το παρόν στάδιο ανάπτυξης της Ένωσης, πρέπει να καταρτισθεί ένας Χάρτης των δικαιωμάτων αυτών προκειμένου να καταστεί σαφής η προεξέχουσα σημασία και το εύρος τους στους πολίτες της Ένωσης». Ο Χάρτης αποκτά επομένως ευθύς εξαρχής ένα δηλωτικό χαρακτήρα, προσδίδοντας συγκεκριμένο περιεχόμενο στις διατάξεις των σχετικών

⁸ Για τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων βλ., Γιαταγάννα Ξ., Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες – Άσκηση Συνταγματικού Δικαίου ή πολιτική ρητορεία;, Σάκκουλας 2003, Κουκούλη-Σπηλιοτοπούλου Σ., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανταποκρίνεται στο ευρωπαϊκό κεκτημένο;, ΔτΑ 9/2001, σελ. 203-221, Παπαδημητρίου Γ., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – Σταθμός στη θεσμική ωρίμαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2001.

⁹ βλ. άρθρο 6 ΣυνθΕΕ

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

άρθρων της Συνθήκης. Το ίδιο Συμβούλιο προέβλεψε τη σύσταση ενός αδημοκράτους σώματος που θα κατήρτιζε ένα σχέδιο Χάρτη. Όρισε δε ότι «το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο [της Νίκαιας] θα προτείνει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Επιτροπή να διακηρύξουν πανηγυρικά¹⁰, από κοινού με το Συμβούλιο, ένα Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με βάση το εν λόγω σχέδιο». Το Σχέδιο αυτό υποβλήθηκε αρχικά στο άτυπο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Biarritz, 13-14 Οκτωβρίου 2000, που το ενέκρινε ομόφωνα. Τελικά κατά τη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Νίκαιας, με το οποίο έκλεισε η Διακυβερνητική Διάσκεψη 2000, ο Χάρτης «διακηρύχθηκε» πανηγυρικά, όπως είχε προβλεφθεί από το Συμβούλιο της Κολωνίας¹¹.

Περιεχόμενο

Ειδικότερα, ο Χάρτης περιέχει έναν κατάλογο των κυριότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ και τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών, δημιουργώντας έτσι σαφήνεια και ασφάλεια δικαίου στο πεδίο της προστασίας των δικαιωμάτων αυτών. Για αυτόν το λόγο εξάλλου ο Χάρτης δε στερείται νομικής σημασίας, αν και από τυπική άποψη δεν έχει αποκτήσει δεσμευτική ισχύ. Φορείς των δικαιωμάτων του Χάρτη είναι άλλοτε «κάθε πρόσωπο» και άλλοτε οι κοινοτικοί πολίτες, ενώ αποδέκτες είναι τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα όργανα των κρατών-μελών¹². Η δομή του οργανώνεται γύρω από έξι αρχές-αξίες: Αξιοπρέπεια (1^ο Κεφάλαιο), Ελευθερία (2^ο Κεφάλαιο), Ισότητα (3^ο Κεφάλαιο), Αλληλεγγύη (4^ο Κεφάλαιο), Δημοκρατία (5^ο Κεφάλαιο), Δικαιοσύνη (6^ο Κεφάλαιο). Το έβδομο και τελευταίο Κεφάλαιο περιλαμβάνει γενικές διατάξεις (πεδίο εφαρμογής, εμβέλεια και επίπεδο προστασίας, κατάχρηση δικαιώματος).

Πρώτο Κεφάλαιο: Εδώ υπό τον τίτλο «Αξιοπρέπεια» κατατάσσονται το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, το δικαίωμα στη ζωή, η

¹⁰ to declare, proklamieren

¹¹ www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/empl/20000215/388090_el.doc

¹² άρθρο 51 ΧΘΔ

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

ακεραιότητα του προσώπου, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών και τέλος η απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας.

Δεύτερο Κεφάλαιο: Σε δεκατέσσερα άρθρα προστατεύονται ισάριθμα δικαιώματα υπό τον γενικό τίτλο «Ελευθερίες». Περιλαμβάνονται το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, ο σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το δικαίωμα στο γάμο και στη δημιουργία οικογένειας, η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης καθώς και η ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνετερίζεσθαι. Ακολουθούν η ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης, το δικαίωμα εκπαίδευσης, η ελευθερία του επαγγέλματος και το δικαίωμα στην εργασία, η επιχειρηματική ελευθερία, το δικαίωμα ιδιοκτησίας, το δικαίωμα ασύλου και η προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης.

Τρίτο κεφάλαιο: Εδώ κατοχυρώνονται δικαιώματα σχετικά με την ισότητα. Η ισότητα έναντι του νόμου, η απαγόρευση των διακρίσεων, η πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία, η ισότητα γυναικών και ανδρών, τα δικαιώματα του παιδιού και των ηλικιωμένων και η ένταξη των ατόμων με αναπηρίες.

Τέταρτο Κεφάλαιο: Στο πλαίσιο της αλληλεγγύης περιλαμβάνονται στα άρθρα 27-32 δικαιώματα σχετικά με την εργασία· το δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση μέσα στη επιχείρηση, το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων, το δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας, η προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης, η εξασφάλιση δίκαιων και πρόσφορων συνθηκών εργασίας, η απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και η προστασία των νέων στην εργασία. Στη συνέχεια (άρθρα 33-38) διασφαλίζονται η οικογενειακή και επαγγελματική ζωή, η κοινωνική ασφάλεια και κοινωνική αρωγή, η προστασία της υγείας, η

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, η προστασία του περιβάλλοντος και τέλος η προστασία του καταναλωτή.

Πέμπτο Κεφάλαιο: Στα δικαιώματα των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανήκουν το δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, το δικαίωμα στη χρηστή διοίκηση, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, τα δικαιώματα προσφυγής στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή, το δικαίωμα αναφοράς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής, η διπλωματική και προξενική προστασία.

Έκτο Κεφάλαιο: Ως προς τη δικαιοσύνη κατοχυρώνονται το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή και σε αμερόληπτο δικαστήριο, το τεκμήριο αθωότητας και τα δικαιώματα της υπεράσπισης, οι αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας των αξιόποινων πράξεων και των ποινών, και τέλος το δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη.

Έβδομο Κεφάλαιο: Ιδιαίτερης αναφοράς χρήζουν οι γενικές διατάξεις του τελευταίου κεφαλαίου, που αφορούν την ερμηνεία και την εφαρμογή του Χάρτη και σε αυτές περιλαμβάνονται το πεδίο εφαρμογής του, το περιεχόμενο και η ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών, το επίπεδο προστασίας που διασφαλίζει και η απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος.

Ως προς το πεδίο εφαρμογής ορίζεται ότι *«οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης...καθώς και στα κράτη-μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης»*. Στόχος του άρθρου 51 είναι να καταστήσει σαφές ότι ο Χάρτης εφαρμόζεται κατ' αρχάς στα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης με την τήρηση της αρχής της επικουρικότητας. Η διάταξη αυτή είναι πιστή στο άρθρο 6 παρ. 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση που επιβάλλει στην Ένωση υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

δικαιωμάτων καθώς και στην εντολή που έδωσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας. Ο όρος «όργανο» κατοχυρώνεται στη συνθήκη ΕΚ που απαριθμεί τα θεσμικά όργανα στο άρθρο 7. Ο όρος «οργανισμός» χρησιμοποιείται συνήθως αναφερόμενος σε όλα τα επικουρικά όργανα που δημιουργούνται βάσει των συνθηκών ή βάσει πράξεων παραγώγου δικαίου¹³.

Όσον αφορά τα κράτη μέλη, από τη νομολογία του Δικαστηρίου απορρέει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που καθορίζονται στο πλαίσιο της Ένωσης επιβάλλεται και στα κράτη μέλη όταν ενεργούν το πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου¹⁴. Όπως προσφάτως, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε τη νομολογία αυτή ως εξής : *«Επί πλέον, υπενθυμίζεται ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη δεσμεύουν και τα κράτη μέλη όταν υλοποιούν κοινοτικές ρυθμίσεις.»*¹⁵. Εννοείται ότι η εν λόγω αρχή, όπως κατοχυρώνεται στον παρόντα Χάρτη, εφαρμόζεται εξίσου στις κεντρικές αρχές και στις περιφερειακές ή τοπικές δικαστικές αρχές καθώς επίσης και στους δημόσιους οργανισμούς οσάκις εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης¹⁶.

Στόχος του άρθρου 52 είναι να καθορίσει την εμβέλεια των διασφαλιζομένων δικαιωμάτων. Η παρ. 1 αφορά το καθεστώς των περιορισμών. Η διατύπωση εμπνέεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου : *«.. κατά πάγια νομολογία μπορεί να επέλθουν περιορισμοί στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ιδίως στο πλαίσιο κοινής οργάνωσης της αγοράς, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω περιορισμοί ανταποκρίνονται πράγματι σε στόχους γενικού συμφέροντος που επιδιώκει η Κοινότητα και δεν συνιστούν, ενόψει του*

¹³ βλ. το άρθρο 286, παρ. 1 της συνθήκης για την ίδρυση της ΕΚ

¹⁴ Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, Wachauf, υπόθεση 5/88, Συλλογή 1989, σ. 2609

¹⁵ Απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, υπόθεση C-292/97, αιτιολογική σκέψη 37

¹⁶ βλ. κείμενο των επεξηγήσεων σχετικά με το πλήρες κείμενο του Χάρτη, όπως περιλαμβάνεται στο έγγρ. CHARTE 4487/00 CONVENT 50

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

επιδιωκομένου στόχου, υπέρμετρη και επαχθή επέμβαση, η οποία θα έθιγε την ίδια την ουσία των δικαιωμάτων αυτών»¹⁷. Η μνεία των γενικών συμφερόντων που αναγνωρίζονται από την Ένωση καλύπτει τόσο τους στόχους που αναφέρονται στο άρθρο 2 όσο και άλλα συμφέροντα που προστατεύονται από ειδικές διατάξεις της Συνθήκης, όπως το άρθρο 30 ή 39 παρ.3 ΕΚ. Η παράγραφος 2 διευκρινίζει ότι όταν ένα δικαίωμα απορρέει από τις συνθήκες, υπάγεται στους όρους και στα όρια που καθορίζονται σε αυτές. Ο Χάρτης δεν τροποποιεί το καθεστώς των δικαιωμάτων που απονέμονται από τις συνθήκες.

Η παράγραφος 3 επιδιώκει τη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ του Χάρτη και της ΕΣΔΑ, θέτοντας την αρχή ότι, στο μέτρο όπου τα δικαιώματα του παρόντος Χάρτη αντιστοιχούν επίσης σε δικαιώματα που διασφαλίζονται από την ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους, συμπεριλαμβανομένων των αποδεκτών περιορισμών, είναι ίδιες με αυτές που προβλέπει η ΕΣΔΑ. Από τα παραπάνω προκύπτει ιδίως ότι ο νομοθέτης, θέτοντας περιορισμούς στα δικαιώματα αυτά οφείλει να τηρεί τα ίδια πρότυπα με αυτά που ορίζονται από το λεπτομερές καθεστώς των περιορισμών που προβλέπεται στην ΕΣΔΑ, χωρίς αυτό να θίγει την αυτονομία του κοινοτικού δικαίου και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η μνεία της ΕΣΔΑ στοχεύει συγχρόνως στη Σύμβαση και τα πρωτόκολλά της. Η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται καθορίζονται όχι μόνο από το κείμενο των πράξεων αυτών, αλλά και από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου και από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Στόχος της τελευταίας φράσης της παραγράφου είναι να δοθεί η δυνατότητα στο δίκαιο της Ένωσης να διασφαλίσει ευρύτερη προστασία. Ο κατάλογος των δικαιωμάτων που μπορούν επί του παρόντος και χωρίς αυτό να αποκλείει την εξέλιξη του δικαίου της νομοθεσίας και των συνθηκών να θεωρηθεί ότι αντιστοιχούν σε δικαιώματα της ΕΣΔΑ με την έννοια της παρούσας παραγράφου

¹⁷ Απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, υπόθεση C-292/97, αιτιολογική σκέψη 45

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

περιλαμβάνεται κατωτέρω. Δεν επαναλαμβάνονται τα δικαιώματα που προστίθενται σε αυτά της ΕΣΔΑ¹⁸.

Η διάταξη του άρθρου 53 επιδιώκει να διατηρήσει το επίπεδο προστασίας που παρέχεται σήμερα στο αντίστοιχο πεδίο εφαρμογής τους από το δίκαιο της Ένωσης, το δίκαιο των κρατών μελών και το διεθνές δίκαιο. Λόγω της σημασίας της, μνημονεύεται η ΕΣΔΑ. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί το επίπεδο προστασίας που παρέχει ο Χάρτης να είναι κατώτερο εκείνου που εγγυάται η ΕΣΔΑ, πράγμα το οποίο συνεπάγεται ότι το καθεστώς περιορισμών που προβλέπεται στον Χάρτη δεν μπορεί να κατέλθει κάτω του επιπέδου που προβλέπεται από την ΕΣΔΑ.

Τέλος το άρθρο 54 αντιστοιχεί στο άρθρο 17 της ΕΣΔΑ: *«Ουδεμία διάταξις της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθεί ως επαγομένη δι' έν Κράτος, μίαν ομάδα ή έν άτομον οιονδήποτε δικαίωμα όπως επιδοθεί εις δραστηριότητα ή εκτελέσει πράξεις σκοπούσας εις την καταστροφήν των δικαιωμάτων ή ελευθεριών, των αναγνωρισθέντων εν τη παρούσα Συμβάσει, ή εις περιορισμούς των δικαιωμάτων και ελευθεριών τούτων μεγαλυτέρων των προβλεπομένων εν τη ρηθείσα Συμβάσει»*.

Όπως προκύπτει από τη σύντομη παράθεση του περιεχομένου των διατάξεών του, ο Χάρτης προστατεύει εν πρώτοις θεμελιώδη δικαιώματα που ανήκουν στις τρεις γνώριμες παραδοσιακές κατηγορίες. Όμως ο Χάρτης καινοτομεί ως προς την κατάταξη των δικαιωμάτων, αποφεύγοντας την τριμερή δομή, παραθέτοντάς τα στις έξι προαναφερθείσες διακριτές ενότητες. Από την πρωτότυπη αυτή κατάταξη εκφράζεται και η βούληση της Ένωσης να αποδείξει ότι δεν έχει

¹⁸ από το κείμενο των επεξηγήσεων σχετικά με το πλήρες κείμενο του Χάρτη, όπως περιλαμβάνεται στο έγγρ. CHARTE 4487/00 CONVENT 50

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

μόνο οικονομικό χαρακτήρα και ότι, όπως ορίζεται και στο Προοίμιο, «ποποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της»¹⁹.

Ο χαρακτήρας του Χάρτη

Κορυφαίο πρόβλημα για τη λειτουργία του Χάρτη, όχι μόνο στους κόλπους της Συνέλευσης που τον εκπόνησε αλλά και αργότερα στη Σύνοδο Κορυφής της Νίκαιας, υπήρξε ο χαρακτήρας του. Αν ο Χάρτης αποκτούσε δεσμευτική ισχύ, θα αναμόρφωνε σε σημαντική έκταση το θεσμικό οικοδόμημα της Ευρώπης, ενώ αν παρέμενε διακήρυξη θα ασκούσε μόνο πολιτική επιρροή.

Στη Συνέλευση το ζήτημα αφέθηκε ανοικτό. Το κείμενο που υιοθετήθηκε ανταποκρίνεται περισσότερο στις προδιαγραφές ενός δεσμευτικού κειμένου· από την άλλη, οι διατάξεις που αναγνωρίζουν τα επιμέρους δικαιώματα προσιδιάζουν μάλλον σε κείμενο διακηρυκτικού χαρακτήρα, αφού δε χαρακτηρίζονται πάντα για την κανονιστική πληρότητά τους²⁰. Η Διακυβερνητική Διάσκεψη της Νίκαιας προσέδωσε τελικά διακηρυκτικό χαρακτήρα στο Χάρτη, όμως ως προσωρινή λύση, με την προοπτική της συνταγματοποίησης της Ένωσης, που θα του προσέδιδε κανονιστικό χαρακτήρα.

(ζ) Το Σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος

Άμεσα συνυφασμένο με τον Χάρτη είναι το σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος²¹ το οποίο εκπονήθηκε από τη «Συνέλευση για το Μέλλον

¹⁹ Κουκούλη-Σπηλιοπούλου Σ., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανταποκρίνεται στο ευρωπαϊκό κεκτημένο;, ΔΤΑ 9/2001, σελ. 203-221

²⁰ βλ. Παπαδημητρίου Γ., Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σελ. 73, 2003

²¹ Για το Σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος βλ., Δημητρόπουλο Α., Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Εθνικά Συντάγματα, σελ. 5 επ., ΕΔΔΔΔ 1/2004, Γιαταγάννα Ξ., Η μακρά πορεία συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Από το διεθνές δίκαιο στην ομοσπονδία, 2003, Γώγο Κ. (επιμ), Η πορεία προς το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και η πρόσφατη αναθεώρηση του ελληνικού Συντάγματος, Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, Ευρωπαϊκό Σύνταγμα – Κείμενα Εργασίας, 2003, Παπαδημητρίου Γ., Η συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2002, Παπαδημητρίου Γ./Καριψιάδη Γ./ Παπανικολάου Κ., Η Συνέλευση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2002.

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

της Ευρώπης», η οποία συγκλήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Λάακεν, Βελγιο 2001). Η δήλωση του Λάακεν καθόριζε ότι ένα από τα κύρια καθήκοντα της Συνέλευσης ήταν να αποφανθεί σχετικά με την ενδεχόμενη ενσωμάτωση του Χάρτη στο ευρωπαϊκό δίκαιο. Έπρεπε επίσης να αναφέρει αν η Ένωση έπρεπε ή όχι να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ. Στις 18 Ιουλίου 2003, η Ευρωπαϊκή Συνέλευση υπέβαλε ένα σχέδιο συνθήκης που θα στήριζε ένα Σύνταγμα της Ευρώπης. Αξιοσημείωτο είναι ότι το Σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ενσωματώνει εξολοκλήρου το Χάρτη στο δεύτερο μέρος του, στα άρθρα II-61 – II-114, ενώ και στο πρώτο μέρος περιλαμβάνονται διατάξεις που αναφέρονται σε θεμελιώδη δικαιώματα. Εάν το Σύνταγμα είχε τεθεί σε εφαρμογή ο Χάρτης θα είχε αποκτήσει νομική και δεσμευτική ισχύ. Όμως στις 29 Μαΐου 2005 το αρνητικό αποτέλεσμα του γαλλικού δημοψηφίσματος νέκρωσε, έστω προσωρινά, το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ενώ ακολούθησε και η άρνηση της Ολλανδίας. Έτσι το κείμενο της Συνταγματικής Συνθήκης δεν έγινε νομικά δεσμευτικό, διατηρώντας την υποσυνταγματική ισχύ του. Εφόσον επικυρωθεί στο μέλλον, με αυτή ή με κάποια άλλη μορφή, θα αποκτήσει τυπική υπεροχή έναντι των εθνικών συνταγμάτων (*suprema lex*)²².

(η) Το μέλλον των συνταγματικών δικαιωμάτων στην Ευρώπη και η «Μεταρρυθμιστική Συνθήκη»

Τα προβλήματα που προέκυψαν το 2005 κατά τη διαδικασία κύρωσης της Συνταγματικής Συνθήκης οδήγησαν την Ένωση στο να κινήσει μια διαδικασία προβληματισμού για τις μελλοντικές μεταρρυθμίσεις. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν η πρόσκληση στην οποία προέβη το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, τον Ιούνιο του 2006, προς τη μελλοντική γερμανική Προεδρία να προετοιμάσει μια έκθεση για τις

²² βλ. Δημητρόπουλο Α., Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Εθνικά Συντάγματα, σελ. 5 επ., ΕΔΔΔΔ Ι/2004

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

επόμενες ενέργειες. Η εν λόγω έκθεση, μαζί με τις εργασίες που διεξήγαγε η γερμανική Προεδρία, έδωσαν τη δυνατότητα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, κατά τη σύνοδό του στις 21-22 Ιουνίου 2007, να συμφωνήσει για τη σύγκληση μιας Διακυβερνητικής Διάσκεψης η οποία θα εκπονήσει μια «Μεταρρυθμιστική Συνθήκη» που θα τροποποιήσει τις υπάρχουσες Συνθήκες με στόχο την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και της δημοκρατικής νομιμοποίησης της διευρυμένης Ένωσης, καθώς και την ενίσχυση της συνοχής της εξωτερικής της δράσης. Η Διάσκεψη θα διεξαγάγει τις εργασίες της σύμφωνα με την αναλυτική εντολή καθυκόντων²³ που ενέκρινε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.

Η ΔΚΔ αναμένεται να ολοκληρώσει τις εργασίες της το συντομότερο δυνατό, και εν πάση περιπτώσει πριν από το τέλος του 2007, ούτως ώστε να υπάρξει επαρκές χρονικό διάστημα για την κύρωση της νέας Συνθήκης πριν από τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τον Ιούνιο του 2009. Όπως συμφώνησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, η πορτογαλική Προεδρία θα συντάξει ένα σχέδιο κειμένου Συνθήκης σύμφωνα με τα οριζόμενα στην εντολή και θα το υποβάλει στη ΔΚΔ αμέσως μόλις αυτή αρχίσει τις εργασίες της.

Η ΔΚΔ θα διεξαχθεί υπό τη γενική ευθύνη των Αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων, με τη συνδρομή των μελών του Συμβουλίου Γενικών Υποθέσεων και Εξωτερικών Σχέσεων. Στη Διάσκεψη θα συμμετάσχει και αντιπρόσωπος της Επιτροπής. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θα έχει στενή συμμετοχή και σύμπραξη στο έργο της Διάσκεψης με τρεις αντιπροσώπους. Η Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου θα παράσχει τη γραμματειακή υποστήριξη για τη Διάσκεψη.

Η πρώτη παρατήρηση της αναλυτικής εντολής εργασίας είναι η εγκατάλειψη της προσπάθειας για συνταγματοποίηση της Ένωσης. Συγκεκριμένα αναφέρεται: *«ανατίθεται στη ΔΚΔ να συντάξει μια Συνθήκη (εφεξής καλούμενη «Μεταρρυθμιστική Συνθήκη») που να τροποποιεί τις*

²³ βλ. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/gr/07/st11/st11218.el07.pdf>

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

ισχύουσες Συνθήκες προκειμένου να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα και τη δημοκρατική νομιμότητα της διευρυμένης Ένωσης καθώς και τη συνοχή της εξωτερικής της δράσης. Εγκαταλείπεται η συνταγματική αντίληψη, που συνίστατο στην κατάργηση όλων των ισχυουσών Συνθηκών και στην αντικατάστασή τους από ένα και μόνο κείμενο, αποκαλούμενο «Σύνταγμα». Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη θα εισαγάγει στις υπάρχουσες Συνθήκες, οι οποίες θα εξακολουθήσουν να ισχύουν, τις καινοτομίες που προέκυψαν από τη ΔΚΔ του 2004...». Παρακάτω τονίζεται ότι δε θα χρησιμοποιείται ο όρος «Σύνταγμα».

Το άρθρο για τα θεμελιώδη δικαιώματα θα περιέχει παραπομπή στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, όπως συμφωνήθηκε κατά την ΔΚΔ το 2004, προσδίδοντάς του νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα και οριοθετώντας το πεδίο εφαρμογής του. Για το λόγο αυτόν, το κείμενο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων δεν θα περιληφθεί στις Συνθήκες. Στο άρθρο περί θεμελιωδών αρχών σχετικά με τις αρμοδιότητες θα ορίζεται ότι η Ένωση ενεργεί μόνον εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που της απονέμουν τα κράτη μέλη στις Συνθήκες.

Το άρθρο 6 της ΣυνθΕΕ περί θεμελιωδών δικαιωμάτων αντικαθίσταται από το εξής κείμενο:

«Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων(...), ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες. Οι διατάξεις του Χάρτη δεν συνεπάγονται καμία επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως αυτές ορίζονται στις Συνθήκες.». Διευκρινίζεται με υποσημείωση ότι: «ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, που έχει νομικά δεσμευτική ισχύ, επιβεβαιώνει τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία διασφαλίζει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες και προκύπτουν από τις συνταγματικές παραδόσεις που είναι κοινές για τα κράτη μέλη» καθώς και ότι «ο

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

Χάρτης δεν διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης πέραν των αρμοδιοτήτων της Ένωσης και δεν θεσπίζει νέες αρμοδιότητες και καθήκοντα για την Ένωση, ούτε τροποποιεί τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα όπως ορίζονται από τις Συνθήκες».

Παρατίθεται στη συνέχεια μονομερής δήλωση της Πολωνίας, σύμφωνα με την οποία «ο Χάρτης δεν θίγει ουδαμώς το δικαίωμα των κρατών μελών να νομοθετούν στον τομέα της δημόσιας ηθικής, του οικογενειακού δικαίου καθώς και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του σεβασμού της ανθρώπινης σωματικής και ηθικής ακεραιότητας». Εν συνεχεία θα ορίζεται ότι «τα δικαιώματα, οι ελευθερίες και οι αρχές του Χάρτη ερμηνεύονται σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις του Τίτλου VII του Χάρτη που διέπουν την ερμηνεία και την εφαρμογή του και λαμβανομένων υπόψη των επεξηγήσεων οι οποίες αναφέρονται στον Χάρτη και στις οποίες μνημονεύονται οι πηγές των εν λόγω διατάξεων» ενώ «η Ένωση προσχωρεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Η προσχώρηση στην εν λόγω Σύμβαση δεν μεταβάλλει τις αρμοδιότητες της Ένωσης όπως ορίζονται στο Σύνταγμα». Τέλος, επαναλαμβάνεται ότι «τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης».

4. ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Υπό το φως των πολύ πρόσφατων εξελίξεων, η ιδέα της συνταγματοποίησης της Ένωσης τίθεται οριστικά στο περιθώριο. Η υπό διαμόρφωση «Μεταρρυθμιστική Συνθήκη» ωστόσο προσδίδει νομική ισχύ στο Χάρτη, κατοχυρώνοντας τα θεμελιώδη δικαιώματα και

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

συγκεντρώνοντας τα, κατά τρόπο δεσμευτικό και υποχρεωτικό. Είναι αναμφισβήτητο ότι ένα Ευρωπαϊκό Σύνταγμα με υπερεθνική και υπερσυνταγματική ισχύ θα αποτελούσε την ασφαλέστερη εγγύηση για την προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων και την ενιαία εφαρμογή τους. Παρ'όλα αυτά οι προσπάθειες για ενοποίηση της ευρωπαϊκής έννομης τάξης συνεχίζονται, με αποτέλεσμα το ευρωπαϊκό δίκαιο να μετατραπεί κάποια στιγμή από διακρατικό σε «εσωτερικό» δίκαιο. Πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερος η σημασία της ενιαίας και δεσμευτικής κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων για όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, ούτως ώστε ο ευρωπαίος πολίτης να προστατεύεται επαρκώς σε όλη την Επικράτεια της Ένωσης κατά τρόπο σαφή και κοινό. Τον κυρίαρχο ενοποιητικό ρόλο του πολίτη είχε ήδη εντοπίσει ο Αριστοτέλης τονίζοντας τη σημασία του για την ολοκλήρωση της «πόλης». Έτσι και στην επιχειρούμενη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ο πολίτης και η προστασία των δικαιωμάτων του πρέπει να αποτελέσουν το επίκεντρο των προσπαθειών.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στον ευρωπαϊκό χώρο τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτέλεσαν αντικείμενο προστασίας από νωρίς. Με πρώτη την ΕΣΔΑ ακολούθησαν συνθήκες και διακηρύξεις που σταδιακά βελτίωναν και ενδυνάμωναν την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Σταθμό αποτέλεσε η υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, καθώς η ενσωμάτωσή του στο Σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος καταδεικνύει τη σαφέστατη πρόθεση για συνταγματική κατοχύρωση των περιλαμβανόμενων σε αυτόν δικαιωμάτων. Μετά την απόρριψη του Σχεδίου Συντάγματος, η

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

ευρωπαϊκή ολοκλήρωση βρίσκεται μπροστά σε μια νέα προσπάθεια για ενοποίηση, που περιλαμβάνει ρητώς και τα συνταγματικά δικαιώματα. Η υπό διαμόρφωση «Μεταρρυθμιστική Συνθήκη» προσδίδει νομική ισχύ στο Χάρτη, κατοχυρώνοντας τα θεμελιώδη δικαιώματα και συγκεντρώνοντας τα, κατά τρόπο δεσμευτικό και υποχρεωτικό.

In Europe the Fundamental Rights have been the object of protection very early in time. The European Convention of Human Rights was followed by a number of treaties and declarations that gradually improved the protection of human rights. A crucial moment was the adoption of the Charter of Fundamental Rights, since its incorporation in the Draft Constitution Treaty proves the definite intention for the constitutional consolidation of these rights. The EU Reform Treaty, currently under construction, lays legal power on the Charter, thus establishing and listing as a whole the fundamental rights, in a binding and mandatory way.

ΛΗΜΜΑΤΑ

Συνταγματικά Δικαιώματα

Θεμελιώδη Δικαιώματα

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

Ατομικά Δικαιώματα

Ατομικές Ελευθερίες

Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ευρωπαϊκή Ενοποίηση

Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος

Ιδρυτικές Συνθήκες

Διακυβερνητική Διάσκεψη

Συνέλευση για το Μέλλον της Ευρώπης

Μεταρρυθμιστική Συνθήκη

Δεσμευτικός Χαρακτήρας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alston Ph. (ed), The EU and Human Rights, Oxford University Press, 1999
- Αντωνόπουλος Ν., Η Οικουμενική Διακήρυξις των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 1981

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

- Βεγλερής Φ., Η σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το Σύνταγμα, ΤοΣ, 1976, σ.385
- Γιαταγάνας Ξ., Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες – Άσκηση Συνταγματικού Δικαίου ή πολιτική ρητορεία;, Σάκκουλας 2003
- Γιαταγάνας Ξ., Η μακρά πορεία συνταγματοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Από το διεθνές δίκαιο στην ομοσπονδία, 2003
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., Η σημασία του Ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ΕΕΕυρΔ, 1983, σελ. 667 επ.
- Δαγτόγλου Π., Η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στο ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο, ΝοΒ 30, 1982, σελ. 5 επ.
- Δαγτόγλου Π., Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Α, σ. 309 επ., 1979
- Δαγτόγλου Π., Ατομικά Δικαιώματα, τ. Α', τ. Β', 2005
- Δημητρόπουλος Α., Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Εθνικά Συντάγματα, ΕΔΔΔ 2004, σελ. 1 επ.
- Δημητρόπουλος Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία – Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τ. Ι, 2001
- Δημητρόπουλος Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία – Σύστημα συνταγματικού Δικαίου, τ. Α', 2004
- Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα – Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τ. ΙΙΙ, 2004
- Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα – Γενικό Μέρος - Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τ. Γ', Ημιτόμος Ι, 2005
- Ιωάννου Κ., Οι μελλοντικές προοπτικές της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΕΕΕυρΔ, 1989, σελ. 517 επ.
- Κακούρης Κ., Η νομολογία του ΔΕΚ σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου, Το Σ, 1987, σελ. 1 επ.

Τα Συνταγματικά Δικαιώματα στο ευρωπαϊκό δίκαιο

- Κουκούλη-Σπηλιοτοπούλου Σ., Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανταποκρίνεται στο ευρωπαϊκό κεκτημένο;, ΔΤΑ 9, 2001, σελ. 203 επ.
- Παπαδημητρίου Γ., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – Σταθμός στη θεσμική ωρίμαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2001.
- Παπαδημητρίου Γ., Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σελ. 73, 2003
- Παπαδημητρίου Γ./Καριψιάδη Γ./ Παπανικολάου Κ., Η Συνέλευση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2002
- Περράκης Σ., Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ασκήσεις επί χάρτου ή ένα νέο εργαλείο πολιτικής για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου;, ΔΤΑ 5, 2000
- Σκανδάμης Ν., Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι, 2003

ΣΥΝΔΕΞΕΙΣ

<http://www.law.uoa.gr/~adimitrop/>

www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/empl/20000215/388090_el.doc

http://www.consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1297&lang=el

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/gr/07/st11/st11218.el07.pdf>

